

Kristin Marstad

Et verks mottakelse gjennom tidene

En analyse av resepsjonshistorien til Hannah Ryggens «Etiopia» fra 1935 til 2022

Bacheloroppgave i Kunsthistorie

Veileder: Margrethe C. Stang

Mai 2022

Kristin Marstad

Et verks mottakelse gjennom tidene

En analyse av resepsjonshistorien til Hannah
Ryggens «Etiopia» fra 1935 til 2022

Bacheloroppgave i Kunsthistorie
Veileder: Margrethe C. Stang
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for kunst- og medievitenskap

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

Introduksjon	2
Hannah Ryggens kunstnerskap	2
Den andre italiensk-abessinske krigen	4
Beskrivelse og ikonografisk analyse	5
Nordenfjelske Kunstindustrimuseum	7
Resepsjonshistorie	8
Verdensutstillingene i Paris i 1937 og i New York i 1939	9
Stockholm i 1962	10
Hannah Ryggen Triennalen i 2022.....	12
Konklusjon – Hannah Ryggens ettermæle.....	16
Referanseliste:.....	17

Introduksjon

Hannah Ryggen (1894 – 1970) er i dag ansett som en av Norges fremste tekstilkunstnere. Hun er kjent for sine store vevde billedtepper som avbilder politiske konflikter, indre strid og bibelske fortellinger. Hun vevde ofte sine tepper uten mal eller kartonger, og skapte alt av materiell selv. Et av disse verkene er «Etiopia», det er hennes vevde reaksjon på Italias invasjon av Etiopia i 1935. Hennes umiddelbare reaksjon var å billedlig halshugge Italias statsminister. Slik skapte hun et motiv som man enda snakker om i dag. «Etiopia» har blitt mottatt på flere måter og denne resepsjonen er tema for denne bacheloroppgaven.

Hvordan har mottakelsen av «Etiopia» artet seg, fra 1935 til 2022, og hvordan har utstillingskonteksten bidratt til å forme reaksjonene?

Jeg vil starte med å beskrive verket og foreta en kortfattet ikonografisk analyse. Oppgaven tar for seg ulike anledninger hvor «Etiopia» er blitt stilt ut, og undersøker reaksjonene verket har vekket. Formålet av å analysere verket på denne måten er å vise hvordan verkets motiv og tematikk skaper forskjellige reaksjoner. Ved å se på spekteret av reaksjoner forsøker oppgaven å skape et bilde av hvordan motivets betydning har endret seg siden 1935. For å avgrense temaet skal oppgaven ta for seg tre forskjellige tidsperioder hvor «Etiopia» har blitt stilt ut. Oppgaven tar for seg verdensutstillingene i 1937 og i 1939, utstillingen i Moderna Museet i Stockholm i 1962 og Hannah Ryggen-triennalen i 2022. Dette er en avgjørelse basert på tidsrommet oppgaven skal skrives i og den varierende mengden kilder fra ulike utstillinger.

Under skrivingen av oppgaven fikk jeg tilgang til Nordenfjeldske kunstindustrimuseums arkiv med brev fra Hannah Ryggen samt avisutklipp de har akkumulert. Disse brevene var ofte gitt av kunstneren selv og avisutklipp samlet av museet. Museet ga meg også tilgang til å være med på opphengingen av verket i en pågående utstilling. Dette ga anledning for en nærmere titt på verkets detaljer og hvordan verket har blitt konservert.

Hannah Ryggens kunstnerskap

Hannah Josefina Maria Jönsson ble født i Malmö i Sverige, den 21. mars 1894. Hun vokste opp med sin mor, sin far og sine to søsken. Familien kom fra arbeiderklassen, og hun vokste opp med to arbeidende foreldre. Selv utdannet hun seg som førskolelærer sammen med søsteren sin

Agda og hun begynte å jobbe som lærer i 1913. Den kunstneriske utdannelsen til Hannah Ryggen startet i sommeren 1916 når hun melder seg på et malerkurs. Samme år søker hun på skoleplass hos den danske Fredrik Krebs. Samtidig som hun jobber som førskolelærer i Malmø så begynner hun på studiene sine som malerinne på den Tekniska skolan i Lund. Her var hun i seks år inntil hun får et stipend i 1922. Med dette stipendet reiser hun til Dresden i Tyskland for å bli inspirert av kunstnermiljøet. Det var her hun møtte sin fremtidige ektemann, Hans Ryggen fra Ørlandet. I 1923 skal Hannah vært på et besøk hos Hans på Ørlandet, samme år giftet de seg i Oslo hos byfogden. På det tidspunktet var Hannah allerede gravid med deres eneste datter Mona. ¹

Ryggen, Hannah. Hannah etter sin 75-årsdag. 21. mars 1969. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum. Ukjent fotograf.

I 1923 skriver Hannah Ryggen et brev hvor hun uttrykker et ønske for å produsere kunst på en annen måte enn ved å male. Hans Ryggen skriver derfor et brev tilbake hvor han uttrykker forståelse for dette ønsket. Samtidig kommenterer han også på hvordan maleri og maling heller kanskje tilhører herrene og at veven kanskje kommer mer naturlig til henne som kvinne.² Hannahs interesse for veven startet da hun var barn, derimot fikk hun ikke prøvd seg på veving før et 6 ukers kurs i Nääs i 1916.³ Deretter var først når Hans bygget en vev til Hannah at hun begynte å veve. Denne veven var i enkle trekk en komplisert oppstandsvev, den var konstruert slik at man kunne ha flere verk på veven samtidig. På denne veven brukte hun de neste 10 årene å lære seg selv å veve ved hjelp av bøker. Hun brukte flere år på å perfekttere sin teknikk med veven og skal selv ha sagt følgende senere:

«Ränningen är där som en nyplöyd åker, i den skall sine händer så sine små frö - og få frem en härli blomstereng för å tjusa og glädje tilskuerne. Hemmeligheten i vävkunsten ligger ikke i det vävtekniske, men i dette å ge teppet liv. »⁴

Hun flyttet i 1924 til den Hans sitt småbruk på Ørlandet. Huset var lite, og strøm ble ikke lagt inn før i 1944. På gården fikk Hannah utforsket veven og lærte derfor både å spinne og farge garn. Hannah er kjent for å skape alt av materiell selv, og det var en stor stolthet å kunne stå

¹ Paasche, M.: *Hannah Ryggen- En Fri. Oslo 2016. s.19-39*

² Paasche, M.: *Hannah Ryggen- En Fri. Oslo 2016. s.28*

³ Lindgen, N.: *Hannah Ryggen bildväverskan.*

⁴ Zennström, Per-Olov: *Hannah Ryggens väv*

bak hver eneste tråd. Hannah Ryggen brukte naturen rundt seg for å skaffe fargene i veven. Lærdommen om naturfaring brukte hun til å holde kurs og disse ble møtt med god respons.⁵

Selv om Hans og Hannah bodde på Ørlandet, så fulgte de med på nyhetsbildet. Hannah Ryggen var alltid tydelig i sin motstand mot fascisme og klar i sin sak om rettferdighet. Hun brukte veven til å kommentere på hendelser som foregikk både innenlands og utenlands. Hun fikk trolig med seg hendelsene fra aviser og nyhetssendinger i radio. En av de hendelsene som vekket aktivisten inne i Hannah Ryggen, var krigen mellom Etiopia og Italia. Basert på denne konflikten skapte hun «Etiopia»-teppet.

Den andre italiensk-abessinske krigen

«Etiopia» er et politisk kunstverk som kommenterer på den daværende krigen mellom Etiopia og Italia. Her uttrykker hun sitt inntrykk av krigen mellom Italia og Etiopia som brøt ut den 3. oktober i 1935. Etiopia, tidligere kalt Abyssinia, er geografisk plassert mellom Somalia og Eritrea, som på den tiden var Italienske kolonier. Selv om Etiopia hadde signert en vennsapsavtale med Italia i 1928, begynte Mussolini å ta over grenseområder fra Eritrea og Somalia. Italias mål ved å kolonisere Etiopia, Somalia og Eritrea, var å danne et større område for diverse produksjon, samt kunne bruke havnebyene til eksport.

Haile Selassie, Etiopias keiser i denne tiden, ba Folkeforbundet om hjelp. Det meste av hjelp Folkeforbundet kunne tilby var en handelsboikott. Da Italia rykket inn uten krigserklæring tok det ikke lang tid før Italia vant. Italia bombet byer, skapte frykt i landsbyene og spredde giftige gasser fra fly.⁶ Etiopia var dårlig rustet til krig og de hadde vansker med å få støtte. Haile Selassie reiste i eksil til England og i fem år hadde Italia makten i Etiopia. Når Italia allierte seg med Tyskland i 1940, får Etiopia hjelp av Storbritannia. Da britiske styrker i 1941 tok over alle Italias kolonier i Afrika ble også Etiopia frigjort. Haile Selassie ankom Adis Abeba, Etiopias hovedstad, våren 1941 og Etiopia ble en selvstendig stat fra Storbritannia i 1942.

I «Etiopia» var Hannah Ryggen tydelig sympatisk mot Etiopia. Krigen i Etiopia var en av mange hendelser hun vevde tepper om. Senere vevde hun tepper hvor hun avbildet hendelser fra andre verdenskrig. Ryggen var ikke redd for å halshugge Mussolini og vise tydelig avsky mot fascisme og nazisme. Hun blir senere omtalt som en stridende humanist, som bruker kunsten til å kjempe mot vold og urett.

⁵ Paasche, M.: *Hannah Ryggen- En Fri*. Oslo 2016. s 65-67

⁶ Schillington, K.: *History of Africa*. New York: Macmillian, 2005. s 368-370.

Beskrivelse og ikonografisk analyse

«Etiopia» av Hannah Ryggen er et vevd teppe. Verket er ca. 160 cm i høyden og 380 cm i bredden. Teppet er vevd i hakketeknikk og motivet er komponert av Hannah Ryggen. Teppet er vevd med lin renningstråder og ull islett. Verket er signert i øvre høyre hjørne, med 1935 H.R., altså initialene til Hannah Ryggen og året verket ble laget; 1935. Verket ble vevd på Ørlandet på en vevstol laget av hennes ektemann Hans Ryggen. Motivet er vevd uten skisse eller mal og verket skal ha tatt henne rundt en måned for å fullføre.⁷

Ryggen, Hannah. *Etiopia*. 1935. Billedvev. 160 cm x 380 cm. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum. Fotografert av Solberg, Anders Sundet. <https://digitaltmuseum.no/021045849228/etiopia-billedvev>

Veven består av to deler; en øvre frise med hovedmotivet og en nedre del med et abstrakt mønster. Den nedre del er i tre farger, hvit, lys grå og mørk brun. Den øvre del er i hovedsak også i de samme nøytrale fargene, men det introduseres også gylden brun, sort og en sterk rød farge. Veven er et modernistisk og ekspresjonistisk kunstverk.⁸ Vevens nedre halvdel er et abstrakt mønster bestående av nøytrale toner. Ved bruk av overlappende symmetrisk mønster og asymmetrisk mønster bruker hun gjentakende striper til å skape felt som kan minne om noe arkitektonisk. De symmetriske komponentene er i et vannrett stripete mønster som bruker hvitt, brunt og grått. De asymmetriske komponentene er fem vertikale felt med ujevn lengde imellom seg. Fire av disse er tredelte søyleformer og den femte midt feltet viser en firkant med en hvit «T»-form.

⁷ Paasche, M.: *Hannah Ryggen- En Fri*. Oslo 2016. s. 81

⁸ Danbolt, G.: *Norsk Kunsthistorie*. Oslo 2018. s. 309

Kunstverkets figurative motiv er plassert i vevens øvre frise. Fra venstre til høyre består frisen av vertikale striper som rammer inn tre felt med portretter av forskjellige mennesker. Den første figuren fra venstre side er en naken kvinne. Denne kvinnen er mørk i huden, har kort, svart hår og er kun bekledd i et rødt halsbånd. Ansiktet hennes viser to store mørke øyne og en markert nese og tydelige røde lepper. Denne kvinnen ble aldri identifisert av kunstneren. Mellom henne og den neste figuren er et abstraktmønstret felt som kan ligne på en flokk av spydspisser eller piggråd. Ved siden av dette feltet er en mannskikkelse med en sort hatt og dress. Mannen er hvit i huden, har en brun bart under leppen og holder opp sin venstre hånd. Ved siden av den hvite mannen er en rekke med ni hender som strekker seg opp mot himmelen. Rekken viser først fire sorte hender med røde armbånd, etterfulgt av en hvit hånd og deretter fire gyllenbrune hender. Til høyre for dette er Haile Selassie portrettert, han er identifisert ved at hans navn er vevd inn over de ni hendene. Haile Selassie var Etiopias keiser fra 1930 til 1974. Han er basert på et bilde kunstneren hadde sett av han i et blad.⁹ Til høyre for han igjen er et abstraktmønstret felt, likedan til den ved den sorte kvinnen. Dette feltet viser to figurer, en sort mann som holder en hvit manns hode, gjennomboret av et spyd. Den sorte mannen ble aldri identifisert av kunstneren, og man ser heller ikke nok av ham til å spekulere. Denne mannen holder spydet med sin høyre hånd, spydet er boret gjennom Benito Mussolinis av huggede hode. Benito Mussolini var Italias statsminister fra 1922 til 1943, og er ved flere anledninger identifisert av kunstneren selv. Hans navn er også vevd inn, men forkortet til «hr. M».

Verdt å merke av mulig symbolikk, er den hvite mannens venstre hånd. Hånden i seg selv er et flittig brukt symbol i kristen kunst og fremstilles ofte som gudshånd, men kan også sees i Jesusavbildninger. Den hvite mannens hånd viser et håndsymbol som ofte brukes for å symbolisere både velsignelse og treenigheten¹⁰. Her derimot betyr ikke hånden velsignelse, men heller svik da han bruker sin venstre hånd som ofte brukes for å signalisere ondskap. Her er det mulig kunstneren bruker hans venstre hånd som en indikasjon på onde intensjoner. F.eks. at mannen representerer Italias brudd på vennskapsavtalen med Etiopia eller den antatte ambassadøren som sverget troskap til Haile Selassie før krigen brøt ut.

«Etiopia» var i kunstnerens eie frem til i 1956 hvor hun selv ga verket i gave til Nordenfjeldske kunstindustrimuseum, de forvalter veven den dag i dag.

⁹ Paasche, M.: *Hannah Ryggen- En Fri*. Oslo 2016. s.78

¹⁰ Ursin, J.: *Kristne symboler*. Oslo: Spesialtrykk AS, 1949. s. 39

Nordenfjelske Kunstindustrimuseum

Da Hannah Ryggen i 1956 ga «Etiopia» i gave til Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum fortalte hun at «her er jeg som et barn i huset». Hannah Ryggen følte altså at hun var både godt mottatt, respektert og støttet av de ansatte i museet. Ryggen var «glad i denne institusjonen og de som arbeidet her». Hun har en god mengde korrespondanse med både kurator T. Bøhn og daværende direktør Thorvald Krohn-Hansen. Krohn-Hansen fortalte han at «Etiopia» var den «betydeligste gaven museet noen gang har fått til sin samling». Takknemligheten for gaven nevnes så igjen i museets årsberetning for 1956. Her skrives det at verket nå ville «komplettere deres samling av den eminente kunstnerinnes arbeider», men igjen også en takk til Hannah Ryggen for hennes generøsitet overfor museet.¹¹

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum har som et hovedformål å samle og forvalte objekter fra samtidens design og kunsthåndverk. Museet ble dannet den 2. oktober i 1893 etter en utstilling i Stiftsgården hvor de viste en utstilling av forskjellige kunsthåndverk objekter. Denne utstillingen åpnet 8.juli samme år og den var fordelt på 6 rom i Stiftsgården. De hadde allerede ved den første utstillingen ikke nok plass til alle de «smukke» gjenstandene som ble gitt til utstillingen, og deres samling startet derfor på omtrent 2500 objekter. De håpte ved å danne et museum hvor man samlet kunstindustrielle objekter, både eldre og fra samtiden, at man kunne vekke en interesse hos publikum. De håpet at dette både bevarte og hedret objekter som kunne fortelle om både livet i by og på landet. Utstillingen ble en suksess og de viste derav med denne utstillingen at det fantes en interesse for denne typen objekter. De besøkende var fordelt på samfunnsklassene, noe som viste at deres ønske resonerte med store deler av folket.

Typen objekter som ble tatt inn varierte, samt innkjøp startet de med allerede i 1893. De ønsket å samle objekter som «hevet håndverk og industri i retning av stilfullt og kunstnerisk arbeid». Dette «dannet sympati hos alle, den enkelte og det hele samfunn»¹². Selve museumsbygningen har endret lokasjon, men har i nyere tid vært plassert i Munkegata. Museet stengte derimot dørene i 2021 til ubestemt tid. Bygget er stengt for vedlikehold. Hvor og når museet åpner igjen er enda usikkert. Samlingen derimot er i god behold og museet låner ut objekter, samt holder utstillinger ved andre utstillingssteder, som bla. Hannah Ryggen Triennalen som i 2022 stilles ut i Trondheim Kunstmuseum ved Gråmølna. Deres samling inneholder per i dag rundt 30 000 objekter som de formidler og forvalter. Hannah Ryggen har både solgt og gitt verk til Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, på grunn av dette forvalter de nå en større samling med

¹¹ Adresseavisa: Hannah Ryggen gir «Etiopia-teppet» til Kunstindustrimuseet

¹² Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum: Beretning om Museets Virksomhed 1893-1894. Trondheim: Aktietrykkeriet, 1895. s.11

både tidligere og senere verk fra Hannah Ryggen. Denne forvaltningen er en stor oppgave da flere av disse verkene behøver konservering.

Da «Etiopia» ble konservert gjorde de en rekke grep for å bevare verket fremover i tiden. «Etiopia» ble sendt til Bevaringstenestene i Salhus som tilhører Museumssenteret i Hordaland. Når «Etiopia» ble sendt til konservering i 2012 fant de at verket var i god stand. De sydde på et tøyestykke på baksiden av frisen, samt de sydde på en stripe borrelås. Borrelåsen er sydd på slik at man kan avlaste verket ved opphenging. Ved opphenging fester man veven på en planke med en annen borrelås slik at tyngden er godt fordelt.

Hannah Ryggen ga Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum et stort ansvar da hun ga de «Etiopia» i 1956. Den større samlingen av vevde tepper ble lenge stilt ut i «Hannah Ryggen-salen» og slik ble de vist til alle som tok turen innom museet. Slik som trolig var det Hannah Ryggen ønsket: «Det er en glede for meg at folk vil se dem. Det er lønn for møde¹³». Det var alltid viktig for Hannah at hennes verk skulle henge i museum. Kunsten skulle være tilgjengelig for folket. Hun har selv sagt at hun solgte ikke til hvem som helst, og skulle verkene selges så var til en høy pris. For hennes egen del kan salg av verk til museum også ha kommet med en rekke fordeler. Ved å gi verkene til en institusjon, får de ansvaret av å vedlikeholde og formidle. Det er også en større sannsynlighet for eksponering av kunsten og kunstneren. Etter verkene hennes hadde blitt vist frem i USA i en periode, valgte hun å gi «Etiopia» som gave til Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum.

Resepsjonshistorie

Hannah Ryggen har over tiden blitt en kjent kunstner, både på hjemmebane, men også internasjonalt. Hennes verk lånes ut verden rundt og dukker opp i en rekke utstillinger. Derimot har verkene blitt mottatt på drastiske forskjellige måter, helt avhengig av når og hvor de blir utstilt. For å analysere de forskjellige mottakelsene vil de her bli presentert ved bruk av Hans Rober Jauss' teori om resepsjonshistorie. Denne teorien baserer seg på at man tolker verket ut ifra to horisonter. Betrakterens horisont og deretter den historiske horisont. Ved å sette sammen de to kan man følge hvordan et verks mottagelse endrer seg gjennom tiden. Ved å se på tre forskjellige mottakelser av verket kan man tolke «Etiopias» resepsjonshistorie.

¹³ Vårt Land: *Hannah Ryggen vil være på museum*

Verdensutstillingene i Paris i 1937 og i New York i 1939

Verdensutstillingene er større internasjonale utstillinger. De skulle fungere som en åpen arena for handel, men også kulturvekslinger. De første utstillingene fungerte som «industrisamfunnets informasjonsforum». Her skulle de deltakende landene presentere sin fremgang innen kultur, teknologi og samfunn. Den aller første verdensutstillingen foregikk i London i 1851 og siden da har verdensutstillingen funnet sted med jevne mellomrom. Verdensutstillingene ga deltakende land en mulighet for å bygge nasjonens omdømme utad. Norges deltakelse dateres tilbake til den aller første utstillingen.¹⁴ Ved to forskjellige utstillinger ble «Etiopia» sendt for å representere Norge.

Begge disse utstillingene tok sted i mellomkrigstiden, en tid med mye usikkerhet. Mellomkrigstiden var sterkt påvirket av Tysklands misnøye etter å ha blitt malt som første verdenskrigs tapende side. Tyskland og Italia hadde vist stor misnøye etter første verdenskrigs fredsslutninger. Siden fredsslutningene ikke klarte å skape fred mellom nasjonene, begynte uroen å bygge seg opp igjen. Etterfulgt av Etiopia-krigen i 1935, signerte Italia en vennskaps avtale med Tyskland i 1936. Tyskland brukte de neste årene på å utfordre forskjellige grenseområder, noe de hadde fri tilgang til i Sovjetunionens skygge.

I 1937 åpnet Verdensutstillingen i Paris dørene. Utstillingen åpnet den 25. mai og varte til 25. november samme år og hadde over 30 millioner besøkende. «Internasjonal utstilling av kunst og teknologi i moderne liv» het utstillingen og hadde 45 deltakende land. Utstillingene skulle vise de forskjellige landenes fremskritt innen kunst og teknologi. «Etiopia» ble utstilt i den Norske paviljongen, sammen med de andre innslagene fra Norge. Ved opphengingen av «Etiopia» ble portrettet av Mussolini brettet bak, slik at den delen av verket ikke var synlig for de besøkende. Arkitekt Ole Schistad skal ha vært den som var ansvarlig for monteringen, han var også den som informerte Ryggen om hvordan verket ble utstilt¹⁵. Dette ble gjort for å forholde seg diplomatisk overfor Italia, som var et deltakende land ved denne utstillingen.

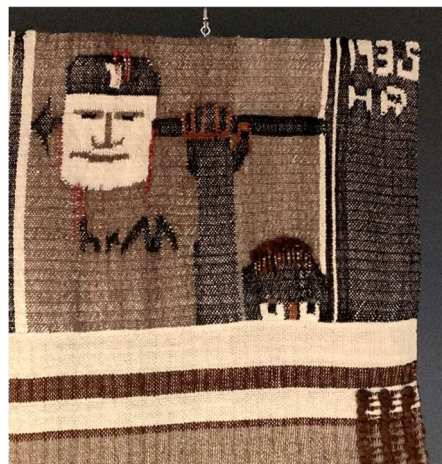
To år senere åpnet Verdensutstillingen i New York. Den ble åpnet den 30. april i 1939 og ble avsluttet den 27. oktober i 1940. Utstillingen hadde «byggingen av morgendagens verden» som tematikk og hadde omtrent 44 millioner besøkende. For denne utstillingen hadde den Norske stat satt sammen en komite for å velge hvem som skulle representere Norge. Komitéen, ledet av Lorentz Vogt, bestemte at Norge skulle representeres med fiskeboller, Farris og akevitt,

¹⁴Amunsen mfl.: *Verdensutstillinger - å se er å lære*. Oslo: Novus Forlag, Museer i fortid og nåtid, 2003. s 47-61

¹⁵ Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum: *Kartotek kort NK151-1956: Etiopia*

og mye mer. «Etiopia» ble valgt ut av foreningen Brukskunst til å bli stilt ut igjen.¹⁶ Utstillingen hyllet kapitalisme og demokrati og tematikken skulle bringe landene sammen og skape ordninger for handel internasjonalt. Denne utstillingen hadde 33 deltakende land, men den ble sterkt påvirket da andre verdenskrig brøt ut den 1. september i 1939.

Ved denne utstillingen ble også «Etiopia» sensurert. Denne gangen ble en hvit gardin foran Mussolinis hode. Valget å dekke til Mussolinis hodet var igjen for å bevare det diplomatiske forholdet med Italia. Dette endret ikke verkets budskap, men heller fremhevet det på en annen måte¹⁷. Ved å dekke til en del av verket, endrer de verket sin helhetlige oppfatning. Man kan jo også spekulere hvorfor «Etiopia» ble valgt et til å være Norges representant igjen, etter mottakelsen i 1937. Til syvende og sist ble Hannah Ryggen presentert som en del av den moderne kulturen i Norge.

Ryggan, Hannah. Etiopia. 1935. Billedvev. 160 cm x 380 cm. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum. Fotografert av Kristin Marstad.

Stockholm i 1962

I 1962 åpnet Moderna Museet i Stockholm en utstilling med en rekke av Hannah Ryggen sine vevde tepper. Utstillingen åpnet i starten av februar og varte til rundt midten av mars, utstillingen flyttet seg så til Göteborg og der var den åpen i ytterligere to uker¹⁸. Allerede før utstillingen åpnet i februar var forventningene høye: «I februar får Stockholm riktig lære å kjenne henne. Det blir et møte med en naturkraft som ikke bare taler i harmens stormvind uten også å i ømhetens og kjærlighetens blomster og fuglesang.»¹⁹. Utstillingen foregikk i Moderna Museets entrehall og her fikk verkene *spille seg ut for fullt*²⁰. Utstillingen viste 28 verk av Hannah Ryggen, deriblant «Etiopia». Denne utstillingen ble mottatt med åpne armer og strålende anmeldelser²¹. Utstillingen hadde 25000 besøkende²² og kunstneren selv dro inn et stort publikum da hun selv var besøkende.

¹⁶ Paasche, M.: *Hannah Ryggen- En Fri*. Oslo: Pax Forlag 2016. S 81.

¹⁷ Smithsonian Institute: *Tapastries by Hannah Ryggen*.

¹⁸ Provinstidningen Dalsland Åmål: *Kort om Kultur*.

¹⁹ Näsström, G.: *Mästerväversken Hannah Ryggen*.

²⁰ Wretholm, E.: *Hannah Ryggens Drömtapeter*.

²¹ Näsström, G.: *Mästerväversken Hannah Ryggen*.

²² Olden, C.: *Hannah Ryggen blant stjernene*.

Etter andre verdenskrig begynte kunsten å stritte imot det tradisjonelle. Da mennene ble sendt ut i krig ble kvinner erstatningen i arbeidsmarkedet. Når man så at kvinner kunne bidra i arbeidslivet begynte kampen for likestilling. Man skapte en ny normal og begynte å utfordre det tradisjonelle. Kunstnere begynte å bruke kunsten som politisk talerør og man så en økning i minimalistisk og abstrakt kunst. Når Hannah Ryggen stilte ut sine vevde tepper, stilte hun som et eksempel på dette.

Sveriges hadde ingen sentral rolle i krigen mellom Italia og Etiopia. I 1935 deltok de i handelsboikotten mot Italia, men ingen ytterligere påvirkning på konflikten. Ved utbruddet av andre verdenskrig i 1939, erklærte de seg selv nøytral. Etersom de ikke deltok i andre verdenskrig unngikk de krigens ødeleggelser, var de sterke finansielt etter krigen. Dette skapte et grunnlag for en voksende industri og skapelsen av deres velferdsstat. De begynte også på en satsning for kultur og i 1958 åpnet Moderna Museet dørene. I dag forvalter og formidler museet en samling på rundt 130 000 objekter²³.

Etter utstillingen ble Hannah Ryggen omtalt som et fenomen og utstillingen ble en suksess. Hennes kunstnerskap brukte den tradisjonelle billedveven til å skape nye, politiske motiv. Hennes motiv viste frem hvordan hun som kunstner «kastet seg mellom hat og kjærlighet, mellom bitter satire og poetisk følelsspill». ²⁴ Det var en viss stolthet ved utstillingen, hun representerte samtidens tendenser. De var forbauset av både hennes egenskaper rundt produksjon både garn og dets farging, men likeså imponert over hennes kunstneriske prosess.

«Det merkeligste med Hannah Ryggen er at hun skaper [verkene] direkte uten at hun lager modeller eller skisser. Hun har helhetsbildet klart som ide når hun begynner å veve [...] og med primitiv sikkerhet vokser disse merkelige kunstverk frem, bit for bit, frem til den storslagne helheten».²⁵

Her blir «Etiopia» vist slik Ryggen ønsket det skulle utstilles. Usensurert og tilgjengelig for alle. Museets besøkende fikk se vevens hver eneste detalj og slik fikk de følge hennes politiske opprør. «Etiopia» sitt motiv ble beskrevet som *tidløst, med en koloritt som brenner av bittert og hett opprør* ²⁶. Motivets direkte utforming var lett for den besøkende å forstå²⁷. Nesten 30 år etter krigen i Etiopia var man også mer klar over hvordan krigen spilte seg ut, samt man hadde en større forståelse for hvorfor verket ble til. I 1962 kunne de se tilbake på hvordan krigen

²³ Moderna Museet: *The Collection*. Oppdatert 07.02.22. <https://www.modernamuseet.se/stockholm/en/the-collection/>

²⁴ Åström, L-E.: *Vävda tapeter – grafiska övningar*.

²⁵ Åström, L-E.: *Vävda tapeter – grafiska övningar*.

²⁶ Åström, L-E.: *Vävda tapeter – grafiska övningar*.

²⁷Husmodersförbudets Tidskrift: *En Særegen vävkonst*.

påvirket Ryggens kunstnerskap og hvordan hendelsene vekket noe ekspressivt²⁸. Selv fortalte Ryggen:

«Når Hitler og Mussolini slo på de stakkars svarte, då slog jag dem. Då lät jag en av de svarte svinge sitt sverd mot Mussolinis huvud. Det var hvad han förtjente»

Denne mottagelsen var sterkt preget tendensene i etterkrigstiden. Ryggens evne til å bringe den tradisjonelle billedveven inn i den moderne kunstverdenen, imponerte svenskene. Selv ble Ryggen overrasket over den overveldende positive reaksjon fra både kritikere og publikum. Hun var også svært fornøyd med at verkene fikk henge på den måten hun anså som riktig. Etter krigene var over kunne man se hvordan «Etiopia» plasserte seg i et større historisk forløp.

Hannah Ryggen Triennalen i 2022

Den 25. Mars i 2022 åpnet Hannah Ryggen Triennale på Trondheim Kunstmuseums Gråmølna i Trondheim. Triennalen utstilles av Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum hvert tredje år, og er i denne omgang skapt kurator Solveig Lønmo. Utstillingen er tredelt og stilles ut på TKM Gråmølna i Trondheim og på Ørlandet i Hannah Ryggen-senteret og i Austråttborgen. I 2022 samsnakker triennalen med andre pågående utstillinger rundt om i Trondheim som Kunsthall Trondheim, Kjøpmannsgata Ung Kunst og Trondheim Kunstmuseum i Bispegata. Utstillingene tar hver gang til seg en ny tematikk og i 2022 er tematikken «Anti-monument». Hannah Ryggens verk utstilles med 12 andre kunstnere og sammen forteller de om en endring i minneskulturen. Utstillingen ønsker å skape et rom hvor man kan betrakte historien og fortelle mer enn den versjonen man har betraktet som sannhet.²⁹

«Etiopia» blir stilt ut på Hannah Ryggen-senteret på Ørlandet Kulturhus. I utstillingsrommet på Hannah Ryggen-senteret er Ryggens vevstol det første man møter når man kommer inn døren. På denne måten bygger de opp forventningene og gir et inntrykk av at man kan forvente verk som er skapt i en annen tid. Her er «Etiopia» og «6. Oktober» av Hannah Ryggen stilt ut sammen med kunst av Jennie Bringaker, Marsil Andjelov Al-Mahamid og en anonym kunstner. Hannah Ryggen-senteret er en ubemannet utstilling og derfor er kunstverkene stilt ut bak glass. Denne utstillingen viser verk som skildrer anti-monumenter ved krig og urett. I dagens lys tolkes «Etiopia» på mange måter og man reagerer i dag på aspekter ved verket som man ikke

²⁸ Näsström, G.: *Mästerväversken Hannah Ryggen*.

²⁹ Lønmo, Solveig: *Anti-monument*. <https://nkim.no/hrt2022/antimonument>

har reagert på før. Kurator Solveig Lønmo og kunstkritiker Espen Hauglid viser to forskjellige tolkninger av «Etiopia».

Solveig Lønmo sammenlignet «Etiopia» med konflikten mellom Ukraina og Russland. Den 24. februar 2022 invaderte Russland Ukraina. Selve konflikten mellom Ukraina og Russland har foregått siden Russland annekterte Krim i 2014. Siden da har situasjonen vært pågående, men nådde nye høyder etter Russland stilte opp med militærstyrker ved Ukrainas grenser i november i 2021. I februar angrep Russland deler av Ukraina via luften med intensjon om å skaffe makt og overta flere landområder.³⁰ Konflikten skapte store internasjonale reaksjoner, og Kjøpmannsgata Ung Kunst holdt den 5. mars en støttekonsert for Ukraina. I denne sammenheng holdt Solveig Lønmo en appell hvor hun fortalte om Hannah Ryggens mot.³¹

I sin appell fortalte Lønmo om hvordan Hannah Ryggen brukte veven for å uttrykke seg når hun mente det foregikk urett. Lønmo forteller at ved å bruke veven som medium for å dele sin misnøye, ble Ryggen en stemme for ofre av urett, i hendelsenes samtid. I denne appellen bringer Lønmo frem «Etiopia» som eksempel på reaksjon mot invasjon. I «Etiopia» beskriver Ryggen en problematikk som er lik den man ser i Ukraina-krisen. Konflikten har byget seg opp nesten parallelt til hverandre: overtakelser av grenseområder, brudd i vennskapsavtaler og mangel på kommunikasjon er en av mange likheter i konflikten. Størst av likhetene er hvordan den angripende parten har er bedre militært utstyrt. Lønmo spør «Hvordan ville Hannah Ryggen reagert?», «Hvem ville Ryggen ha halshugget i dag?». Hannah Ryggen viste både sin mening og sitt mot i «Etiopia». Hun viser hvordan hun fordømmer Mussolini for Italias handlinger i Etiopia, og viser hva man kan gjøre som enkelt person om man bare tør å si ifra.

På grunn av Ukraina-krisen får «Etiopia» en moderne betydning. Konfliktenes likhet bringer frem «Etiopia» sitt motiv. Hendelsenes forløp ligner, og vevens tematikk forholder seg derfor relevant. Lønmo presenterer dette som en grunn til å engasjere seg. Ryggens mot, illustrert i «Etiopia», burde være en inspirasjon til å engasjere seg og tørre å stå opp imot urett. Aktivisme er også bakgrunnen bak Morgenbladets anmeldelse av triennalen.

Morgenbladets kunstkritiker Espen Hauglid anmeldte Hannah Ryggen Triennalen etter utstillingens åpning. Avisen, utgitt 1. april 2022, publiserte en anmeldelse av «Etiopia» som var heller kritisk mot verkets avbildninger.

³⁰ FN.no: *Ukraina*. sist oppdatert: 26.04.2022. <https://www.fn.no/Konflikter/ukraina> fn.no

³¹ Lønmo, S.: *Appell for Ukraina*. 07.03.2022. <https://fb.watch/cW0ChYp1Sy/>

«Feltene til venstre for Selassie er verre å forholde seg til, fordi de viser et par figurer som er hentet fra den europeiske fantasiens mørkeste kjeller. Helt til venstre ser vi en svart afrikaner i bar overkropp, med store, røde lepper. Og ved siden av denne, i beste fall stereotypiske skikkelsen- en gustenblek jøde med grotesk lang og krokete nese. Det er en sjokkerende grov karikatur. At denne menneskefiendtlige fremstillingen ikke i det heletatt nevnes i veggtekstene, som ellers er reflekterte, er vanskelig å forstå.»³²

Hauglid biter seg merke i hvordan Hannah Ryggen har avbildet to av figurene i verket: Den Etiopiske kvinnen, spesifikt hennes lepper, og den hvite mannens nese. Han oppfatter disse menneskene som groteske karikaturer og finner det sjokkerende at man ikke kommer med en advarsel i verksetiketten ved verket for å advare betrakteren. Hans reaksjon til dette verket er en reaksjon som viser den kulturelle endringen man har sett i nyere tid.

I de siste årene har man sett en kulturell økning i intoleranse for rasisme i samfunnet. Utløst av Black Lives Matter-bevegelsen i 2020 har offentlige reaksjoner på rase-motiverte handlinger blitt satt i fokus. Denne kulturendringen har gjort at man er var for diskriminerende og rasistiske avbildninger i kunst, kultur, film og tv. Med dette i tankene er Hauglids tolkning, en tidsriktig reaksjon. Han beskriver to av figurene som forvrengte avbildninger som er både sjokkerende og groteske. Hauglids tolkning viser hvordan man i ettertid kan se på historien med et mer kritisk syn. Ikke bare med de opprørene man har sett i nyere tid, men også hvordan man historisk har sett ned på flere folkegrupper. Han mener han ser antydninger til nazismens holdninger til jøder og de med mørkhudfarge. De holdningene som hører hjemme i «den europeiske fantasi mørke kjeller», og med dette leter han etter en advarsel i verksetiketten. Han leter etter en forklaring på hvorfor man hyller kunst som er «menneskefiendtlig», når dette er en tid for å se forbi utdaterte holdninger.

*Rygg, Hannah. Etiopia. 1935.
Billedvev. 160 cm x 380 cm.
Nordenfjeldske
Kunstindustrimuseum. Fotografert
av Kristin Marstad.*

I verksetikettene benytter Kunstindustrimuseet anledningen til å fortelle om konflikten. Kuratoren tar seg plass til å fortelle om motivet bak halshuggingen og sensureringen av verket i verdensutstillingen i 1937. Det er mulig Hauglid mener verksetiketten setter søkelys på feil aspekt ved verket. Han mener muligens etiketten burde lagt større fokus på hvordan den

³² Hauglid, E.: *Håndverk mellom Hitler og klimakrisen.*

avbildningen ikke er en korrekt representasjon. Museet skaper en fortelling rundt verkets betydning som ikke forteller hele historien. I den forstand er det viktig at etiketten utforsker flere aspekter ved verkets betydning, noe Hauglid kanskje antyder at det mangler med «Etiopia».

Rygggen, Hannah. *Etiopia*. 1935. Billedvev.
160 cm x 380 cm. Nordenfjeldske
Kunstindustrimuseum. Fotografert av
Kristin Marstad.

Hvorvidt kritikeren var kjent med verkets kontekst er derimot usikkert. Han kritiserer Ryggens diskriminerende avbildning av en “gustenblek jøde”, uten å gi han en identitet. Hans tolkning av verket tilsier at det er en jødisk mann avbildet, men ingen tidligere lesning av «Etiopia» bekrefter den påstanden. Mannens identitet har derimot blitt spekulert i lengre tid, og teoriene viser flere mulige personer, ingen av disse er bekreftet med sikkerhet. I Nordenfjeldskes kartotek er det skrevet at han ble identifisert som Anthony Eden i en katalog i 1956. Han var Storbritannias utenriksminister i 1935-1938 og senere statsminister i 1955-1957. Derimot hadde Hannah Ryggen identifisert han som en annen i en samtale med konservator Bøe i 1961. Her ble han identifisert som Italias sendemann i Adis Abeba, uten spesifisering om navn. Den italienske sendemann skal hun ha sett i nyhetsendringer³³. I en artikkel fra 1956 identifiseres han som en Italiensk ambassadør som hadde sverget troskap til Etiopia rett før krigen begynte.³⁴ Marit Paasche indentifiserer han derimot som den franske politikeren Pierre Laval, da mannen er bekledd med et solkors.³⁵ I Husmodersförbundets Tidskrift fra 1962 identifiseres han som Victor Emmanuel III, som var konge i Italia fra 1900 til 1946³⁶. Det er vanskelig å plassere en tilknytning til jødedommen hos den italienske kongen, den britiske politikeren eller verken av ambassadørene. Slik kan man bare anta at dette er noe Hauglid leser inn i verkets betydning.

Det er umulig for Hannah Ryggen å skape kunst for en tid etter sin egen. Selv om denne mannen og denne kvinnen blir mottatt som «karikaturer» i dag, er det umulig å vite om dette var kunstnerens intensjon. Uansett viser «Etiopia» hvordan verkets motiv holder seg relevant på

³³ Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum: *Kartotek kort NK151-1956: Etiopia*

³⁴ Adresseavisa: *Hannah Ryggen gir «Etiopia-teppet» til Kunstindustrimuseet.*

³⁵ Paasche, M.: *Hannah Ryggen- En Fri*. Oslo 2016. S. 77

³⁶ Husmodersförbudets Tidskrift: *En Særegen vävkonst.*

flere måter. Et verk kan ikke være skapt for fremtidens samfunn. Vevens opprinnelige motiv er et resultat av sin tid, både ved kommentaren på krigen og ved figurenes avbildninger.

Konklusjon – Hannah Ryggens ettermæle

Hannah Ryggen fortsatte å veve billedtepper. Hennes verk varierer i størrelse og tematikk, og aktivisten fortsatte å bruke kunsten som sitt talerør. Hun vevde en rekke tepper under andre verdenskrig, selv når Hans Ryggen ble fengslet. Etter et opphold på Grini kom han hjem når krigen var over. Hans Ryggen døde i 1956 og ikke lenge etter flyttet Hannah til Trondheim. To år senere begynte hun å veve teppet «Vi lever på en stjerne» som han i regjeringsblokken i Oslo frem til 22. juli i 2011. Under terrorangrepet ble teppet skadet, men senere reparert. Denne veven omtales som en av hennes mest monumentale verk. Videre ble Hannah invitert til enda en verdensutstilling i 1957 og Venezia-biennalen i 1964. Hannah Ryggen døde den 2. februar i 1970. Hun ble 75 år gammel og er ansett som en monumental person innen vevkunsten i Norge.

«Etiopia» ble i 1937 og 1939 kritisert for å ha halshugget Mussolini, men nå hylles verket av samme grunn. Når verket i 1937 og i 1939 ble sensurert ble det gjort for å bevare de diplomatiske forbindelsene, men samtidig så ble ikke «Etiopia» formidlet slik Hannah Ryggen ønsket det skulle. Nesten 30 år etter krigen i Etiopia, åpnet Moderna Museet dørene for soloutstillingen til Hannah Ryggen. Her ble kunsten møtt med strålende anmeldelser og en utstilling hvor verkene ble vist slik Ryggen selv ønsket. Lærdommen fra krigen og utviklingen i samfunnet gjorde at man hadde et annet grunnlag å anmelde «Etiopia» på. I 2022 åpnet Triennale dørene og «Etiopia» fikk igjen nye betydninger. Den pågående konflikten i Ukraina gjorde at budskapet i «Etiopia» ble dratt frem. Samtidig ble problematikken av oldtidens stereotyper dratt frem. Stereotypene i verkets avbildninger gir antydninger til holdninger man muligens burde advare betrakteren om.

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum har siden 1956 formidlet «Etiopia» etter beste evne. Triennalen er et av tiltakene de har tatt for å vise hvordan Hannah Ryggen fortsatt er relevant i nyere tid, også med bakgrunn i forskjellig tematikk. Motivet forholder seg relevant på mange måter. Endringen i verkets mottakelse viser både hvordan samfunnet endrer seg, men også hvordan de frie kunster har utviklet seg siden 1935.

Referanseliste:

Samling:

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum: *Beretning om Museets Virksomhed 1893-1894*. Trondheim: Aktietrykkeriet, 1895. s 3- 11.

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum: *Kartotek kort NK151-1956: Etiopia*. Skrevet ved verkets inntak i 1956.

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseums nettside: *Om Museet*. Sist besøkt 15.05.2022
<https://nkim.no/om>.

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum: *Årbok 1956*. Redigert av T. Krohn-Hansen. Trondheim: Aktietrykkeriet, 1957. s 133 – 139

Rogan, B., Amundsen, A. B.: *Samling og museum. Kapitler av museenes historie, praksis og ideologi*. Oslo: Novus forlag, 2011. s. 95 – 110

Metode:

Ducan, Carol: *Civilizing Rituals – inside public art museums*. New York: Routhledge, 1995.

Hatt, M., Klonk, C.: *Art History. A critical introduction to its methods*. Manchester: Manchester University Press, 2006.

Karp, I., Lavine, S.D.: *Exhibiting cultures- The Poetics a Politics of Museum Display*. Washington: Smithsonian Institution , 1991

Pensum:

Danbolt, Gunnar: *Norsk Kunsthistorie. Bilde og skulptur frå Vikingtida til i dag*. Oslo: Det Norske Samlag, 2018. s. 226-384

Kleiner, Fred S.: *Gardner's Art Through the Ages – A Global History*. Boston: Cengage Learning, 2018. s 886- 1001.

Paasche, Marit: *Hannah Ryggen- En Fri*. Oslo: Pax Forlag 2016

Rienecker, L., Stray Jørgensen, P.: *Den Gode Oppgaven- Håndbok i oppgaveskriving på universitetet og høyskole*. Bergen: Fagbokforlaget, 2013.

Andre kilder:

Adresseavisen: *Hannah erobrer Stockholm*. 1962

Adresseavisa: *Hannah Ryggen gir «Etiopia-teppet» til Kunstindustrimuseet*. 1956 ukjent journalist

Amundsen, A.B., Rogan, B., Stang, M.C.: *Verdensutstillinger - å se er å lære. Essays i museumskunnskap*. Oslo: Novus Forlag, Museer i fortid og nåtid, 2003. s 47-61

Bureau International des Expositions: *EXPO 1937 PARIS*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1937-paris>

Bureau International des Expositions: *EXPO 1939 NEW YORK*. <https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york>

Digitalt Museum: *Etiopia*. Store Norske Leksikon, oppdatert 21.04.22.
<https://digitaltmuseum.no/021045849228/etiopia-billedvev>

Danbolt, H., Alfsen, G.: *Hannah Ryggen*. Norsk Kunstner-leksikon, oppdatert 20.11.14.
https://nkl.snl.no/Hannah_Ryggen

Ehrenborg, Lennart: *Hannah Ryggen – bildväverska*. Video av teknikk. Gitt ut 25.05.1963
<https://www.youtube.com/watch?v=MuvrmPvsBBM>

FN-sambandet: *Ukraina*. Oppdatert 09.05.22.
<https://www.fn.no/Konflikter/ukraina>

Faltin, Annette: verdensutstillinger. *Store Norske Leksikon*, oppdatert 29.11.2019.
<https://snl.no/verdensutstillinger>

Greve, Tim: *Folkeforbundet*. Store Norske Leksikon, oppdatert 11.04.2019.
<https://snl.no/Folkeforbundet>

Hauglid, Espen: *Håndverk mellom Hitler og klimakrisen*. Morgenbladet: nr. 13. Utgitt 1-7. April 2022.

Husmodersförbudets Tidskrift: *En Særegen vävkonst*. 1962

Leerand, D., Østebø, T.: *Etiopias Historie*. Store Norske Leksikon, oppdatert 18.07.19.
https://snl.no/Etiopias_historie

Lindgen, Nils: *Hannah Ryggen bildväverskan*. Norrköpings Tidningar, 05.02.1962.

Lønmo, Solveig: *Anti-monument*.
<https://nkim.no/hrt2022/antimonument>

Lønmo, Solveig: *Appell for Ukraina*. 07.03.22.
<https://www.facebook.com/watch/?ref=saved&v=379591456944867>

Moderna Museet: *The Collection*. Oppdatert 07.02.22.
<https://www.modernamuseet.se/stockholm/en/the-collection/>

Näsström, G.: *Mästerväversken Hannah Ryggen*. Stockholms Tidningen, 03.02.1962.

Norsk Husflid: *Hannah Ryggen*. 1969.

Olden, C.: *Hannah Ryggen blant stjernene*.
Dagbladet 24.03.62

Oppsahl, Erik: *Sveriges historie*. Store Norske
Leksikon 11.01.21. https://snl.no/Sveriges_historie

Provinstidningen Dalsland Åmål: *Kort om Kultur*.
14.03.62

Saakvitne, J., Larsen, S. U.: *Årsaker og opptakt til
krigen*. NDLA. 05.01.18.
<https://ndla.no/article/2403>

Schillington, K.: *History of Africa*. New York:
Macmillan, 2005. s368-370.

Sejersted, Francis: *Norge i etterkrigstiden*. Store
Norske Leksikon, oppdatert 12.05.21.
https://snl.no/Norge_i_etterkrigstiden

Smithsonian Institute: *Tapastries by Hannah
Ryggen*. 1955-1956.

Ursin, J.: *Kristne symboler*. Oslo: Spesialtrykk AS,
1949

Vårt Land: *Hannah Ryggen vil være på museum*.
3.12.65

Wikipedia: *Den andre italiensk-abessinske krig*.
Oppdatert 26.08.21.
https://no.wikipedia.org/wiki/Den_andre_italiensk-abessinske_krig

Wikipedia: *Verdensutstillingen i Paris (1937)*.
oppdatert 24.02.22.
[https://no.wikipedia.org/wiki/Verdensutstillingen_i_Paris_\(1937\)](https://no.wikipedia.org/wiki/Verdensutstillingen_i_Paris_(1937))

Wikipedia: *Verdensutstillingen i New York (1939)*.
oppdatert 22.01.22.
[https://no.wikipedia.org/wiki/Verdensutstillingen_i_New_York_\(1939\)](https://no.wikipedia.org/wiki/Verdensutstillingen_i_New_York_(1939))

Wretholm, E.: *Hannah
Ryggens Drömtapeter*. Idun nr.8, 1962.

Zennström, Per-Olov: *Hannah Ryggens väv*, Ny
Dag Stockholm, 21.02.62.

Åström, L-E.: *Vävda tapeter – grafiska övningar*.
Svenska Dagbladet, 08.02.1962.

Østebø, Terje: *Etiopia*. Store Norske Leksikon,
oppdatert 18.10.19. <https://snl.no/Etiopia>

Østebø, Terje: *Haile Selassie I*. Store Norske
Leksikon, oppdatert 06.12.21.
https://snl.no/Haile_Selassie_1.

Illustrasjoner:

Ryggen, Hannah. *Hannah etter sin 75-årsdag*. 21.
mars 1969. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum.
Ukjent fotograf.

Ryggen, Hannah. *Etiopia*. 1935. Billedvev. 160 cm
x 380 cm. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum.

Fotografert av Solberg, Anders Sundet.
<https://digitaltmuseum.no/021045849228/etiopia-billedvev>

Ryggen, Hannah. *Etiopia*. 1935. Billedvev. 160 cm
x 380 cm. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum.
Fotografert av Kristin Marstad.

